

УДК (631.584.635.262):005.336.4-027.63
JEL Q10, F00

НІШЕВІ КУЛЬТУРИ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У ЧАСНИКІВНИЦТВІ

«Часник дорівнює гроші»

Г. Морозова

І. Черевко, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2018.25.081>

Постановка проблеми. Існуючі умови дуалізму в аграрній економіці та нерівне становище двох її основних секторів – корпоративного (агрохолдинги та крупні сільськогосподарські підприємства, що до них зачисляються) та дрібнотоварного (фермерські та індивідуальні господарства населення) – змушують останніх шукати можливі шляхи до зміцнення власних позицій на ринку та виходу зі своєю продукцією за межі країни. Одним із таких шляхів є вирощування нішевих культур, до яких, виходячи з доступних публікацій, переважна більшість авторів відносять культури, вирощування котрих не потребує значних площ і при цьому забезпечує високий вихід прибутку з одиниці площі, а продукція на ринку не має жорсткої конкуренції. Проблема полягає в тому, що цей напрям сільськогосподарства і відповідно аграрного бізнесу в Україні ще практично зароджується, а отже, не має відповідного наукового супроводу. Останнє формує широке поле для проведення ґрунтовних досліджень стосовно систематизації існуючої інформації та вивчення й узагальнення відповідного досвіду. З огляду на це об'єктивно цінним може бути досвід вирощування нішевих культур у розвинених країнах світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки тема економічного обґрунтування вирощування часнику як нішевої культури в Україні є порівняно нова, у доступній економічній науковій літературі немає достатньої кількості публікацій, які б давали змогу стверджувати про наявність розробленої наукової бази для розвитку цього напрямку сільськогосподарства та відповідної сфери агробізнесу. Серед наявних на сьогодні публікацій згадаємо праці таких учених і практиків, як О. Барабаш, І. Глотова, Л. Капустіна, Л. Ліщак, В. Лихацький, А. Марченко, Г. Мо-

розова, С. Паращенко та ін. Вони тією чи іншою мірою дають характеристику певним аспектам часникової галузі, але власне про часник як про нішеву культуру, вирощування якої може бути реальним чинником сприяння реалізації концепції зрівноваженого розвитку сільських регіонів та ефективного функціонування дрібнотоварних фермерських та індивідуальних господарств населення, інформації бракує, що відповідно свідчить про об'єктивну необхідність здійснення досліджень можливих шляхів вирішення зазначеної проблеми.

Постановка завдання. Нашим завданням було вивчити досвід фермерів зарубіжних країн щодо вирощування часнику як нішевої культури, застосування якого може сприяти реалізації в Україні концепції зрівноваженого розвитку сільських регіонів.

Матеріали і методика дослідження. Вихідними матеріалами у дослідженні були дані, опубліковані в наукових статтях та матеріалах конференцій, присвячених часниковій галузі, дані статистичних довідників та публікації практичного характеру. У ході дослідження застосовано методи індукції та дедукції, єдності історичного і логічного в економічних дослідженнях, аналізу та синтезу, монографічний та ін. Крім того, проведено низку економічних порівнянь окремих моментів існуючого досвіду вирощування часнику в різних країнах, а за допомогою методу наукової абстракції та наукового узагальнення вдалося дійти висновків щодо можливостей подальшого розвитку досліджуваної галузі в Україні на основі досвіду зарубіжних країн.

Вклад основного матеріалу. За даними Асоціації виробників часнику України, у 2017 р. її учасники вирощували цю культуру на площі

понад 360 га. Це – площі від 2 до понад 100 га у 19 господарствах різних областей України [4]. За іншими даними, у 2017 р. в Україні почали вирощувати часник на площі вже до 1000 га, але його урожайність залишається відносно низькою. На думку фахівців, теоретично площ під промисловими насадженнями часнику мало б вистачати для задоволення внутрішніх потреб України. Але поки що урожайність культури є дуже далекою від максимуму, бо не дотримується технологія вирощування [8]. Тому приблизно 90% часнику, який ми їмо, до нас завозять із-за кордону. Решта – 10% – припадає на виробників (3%) та домогосподарства (7%). Потенційно власним виробництвом ми могли б уже у 2017 році повністю закрити потребу в імпорті, який сьогодні становить близько 2,8–3,2 тис. т. Але через відсутність досвіду нові українські виробники припускаються серйозних технологічних помилок, тому врожайність на комерційних ділянках є невисокою [8].

Часник потребує, порівняно з іншими культурами, значно менше площ – відповідний рівень рентабельності можна мати починаючи з декількох соток. Великі агрохолдинги ніколи не були ним зацікавлені: аби висівати великі площі (сотні гектарів), потрібно значно глибше знати технологічні моменти, працювати над доробкою, зберіганням продукції тощо. У підприємств середнього масштабу просто не дійшли руки до цієї культури – немає масованого збуту всередині країни. Тому можна сказати, що певний час часник залишався поза увагою аграріїв [9]. І це при тому,

що вирощування культури має низку переваг. Часник досить швидко дозріває, і його можна вирощувати без поливу, він не має циклічності прибирання, а також виступає відмінним попередником для інших культур, оскільки є чудовим антисептиком [1]. На думку експертів, українське часниківництво вже сьогодні має низку сильних сторін: сприятливі ґрунти та клімат, порівняно нижчі питомі затрати праці, негативне ставлення до китайського часнику, зацікавленість у виробництві та кооперації. Але при цьому мають місце й досить виражені недоліки: низька якість урожаю, відсутність великих партій продукції, малі обсяги експорту, не вигідні умови супермаркетів, відсутність якісного садивного матеріалу, відсутність доступної техніки і взаємодії виробників [7].

Виробники часнику в Україні вимушені навчатися на власних помилках, за якими дуже часто стоять втрачені гроші. Утім, в Україні можна вирощувати часник зі собівартістю, яка б давала змогу конкурувати не тільки на внутрішньому ринку, а й в країнах ЄС, незважаючи на розповсюджену думку про нездоланність ціни іспанського та китайського часнику [2]. Але треба вміти вирощувати не просто багато часнику, а робити це якісно [6].

Значного розвитку, з огляду на площі та обсяг продукції, вирощування часнику набуло у Китаї. Тут його виробляють найбільше порівняно з іншими країнами, що займаються часниківництвом, – 80% (табл. 1).

У міжнародній торгівлі часником найбільшу частку має Китай – 73 % (табл. 2).

Таблиця 1

Обсяги виробництва часнику у світі, т*

№ з/п	Країна	2014 р.	2015 р.	2016 р.
	Світ	25,017,597	26,783,467	26,573,001
1	Китай	20,068,463	21,578,638	21,263,237
2	Індія	1,252,000	1,425,000	1,400,000
3	Бангладеш	312,000	345,725	381,851
4	Єгипет	263,167	290,894	280,216
5	Південна Корея	353,761	266,272	275,549
6	Росія	256,406	254,877	262,211
7	М'янма	208,900	209,125	212,909
8	Україна	191,140	176,470	187,960
9	Узбекистан	154,130	165,762	174,170
10	Іспанія	177,420	178,416	170,042
11	США	175,450	185,460	167,370

*<http://www.factfish.com/statistic/garlic%2C%20production%20quantity>.

Топ-15 експортерів часнику у світі за 2016 р.*

№ з/п	Країна	Сума	У всьому часниковому експорті, %
1	Китай	\$2,6 bln	72,8%
2	Іспанія	\$415,8 mln	11,4%
3	Аргентина	\$161,7 mln	4,4%
4	Нідерланди	\$108,6 mln	3%
5	Франція	\$43,4 mln	1,2%
6	Італія	\$36,9 mln	1%
7	Чилі	\$30,6 mln	0,8%
8	Мексика	\$21,4 mln	0,6%
9	Індія	\$19,8 mln	0,5%
10	США	\$19,5 mln	0,5%
11	Перу	\$19,4 mln	0,5%
12	Єгипет	\$15,2 mln	0,4%
13	Малайзія	\$11,6 mln	0,3%
14	Великобританія	\$10,1 mln	0,3%
15	Португалія	\$8,6 mln	0,2%

*За даними [13].

У глобальному масштабі вартість експортованого часнику за 2015–2016 рр. зросла на 45,3%. Найбільший обсяг експорту часнику у світі був у 2016 р. – \$ 3,6 млрд [13].

На другому місці знаходяться європейські експортери, які зайняли 18% світового експорту часнику, тоді як 5,8% часнику надходило з Латинської Америки, за винятком Мексики [13]. Серед континентів в експорті часнику переважає Азія – у 2016 р. азіатські країни забезпечували три чверті (74,4%) світового експорту часнику (\$2,7 млрд) [13].

Перелічені (див. табл. 2) країни у 2016 р. здійснили 98,2% усього експорту часнику (за вартістю). Серед них найшвидше зростають обсяги експорту часнику з Перу – 651,2% приросту (за вартістю), Португалії (на 187,3%), Великобританії (на 165,2%), Малайзії (на 160,7%) та Іспанії (на 127,5% більше), зменшився експорт з Італії – на 8,7% [13].

Україна у 2016 р. встановила свій рекорд з експорту часнику – понад 200 т [3]. Це лише 43 місце в загальносвітовому рейтингу експортерів часнику. Основні напрями цього експорту – Білорусь, Канада, Азербайджан та Прибалтика [3]. При цьому українці поступилися в обсягах продажу на зовнішні ринки навіть країнам, де для вирощування часнику умови зовсім несприятливі, як от Оман, Сирія, Сингапур, Саудівська Аравія [10].

Коли світом прокотилася інформація про негаразди з якістю китайського часнику, попит на нього дещо впав, тому китайці зменшили виробництво та експорт культури [11]. Через це на

світовому ринку спостерігається зростання попиту на часник з Індії. Експортери отримують запити з Європи, але й китайські торговці звертаються до індійських експортерів. Дрібні індійські експортери відвантажують близько 50 т часнику на день, і цей обсяг все зростає. Кувейт, Бахрейн, Йорданія та інші країни Перської затоки все частіше купують індійський часник. Вагомими ринками збуту індійського часнику є Німеччина, Італія та Японія.

Через зменшення китайського експорту добре себе зараз почуває ринок часнику у США – восьмого за обсягом виробника у світі; 90% усього американського часнику вирощують у Каліфорнії.

Із тих самих причин Іспанія збільшила експорт часнику в країни Азії, Африки та Південної Америки. У змозі розширити свій експорт і Нігерія. Греція імпортує часник з Єгипту та Іспанії, а експортує в Угорщину та Болгарію. Нідерланди і країни Південної Африки є «чистими експортерами» часнику [5]. Нідерланди імпортують часник переважно з Китаю. Деякі інші країни, такі як Іспанія, Угорщина та Словаччина, можуть заповнити нестачу часнику на своєму ринку за рахунок місцевого виробництва.

Більша частина вирощеного часнику у Франції залишається на внутрішньому ринку. У 2017 році, однак, були деякі проблеми з урожаєм, що призвело до меншого виробництва. У нормальному сезоні у Франції збирають в середньому 7 т/га, але у 2017 р. середня врожайність склала 5 т/га через сильні дощі у квітні й травні.

Ізраїльська продукція також переважно призначена для внутрішнього ринку. Клімат країни дає змогу вирощувати часник у всіх її сільськогосподарських районах. Ціни на ринку значно коливаються у зв'язку з впливом імпорту, зазвичай з Китаю. Ціни на часник становлять близько € 6,60/кг, але вони можуть варіювати між € 3,50/кг і € 9,50/кг [5].

Експерти рекомендують починати вирощувати часник і займатися часниковим бізнесом в умовах України з площі щонайменше 5 га. Оскільки часниківництво у нас передбачає використання ручної робочої сили, на 1 га потрібно як мінімум 10 робітників. Практика показує, що не всі власники часникових полів можуть знайти працівників, але до 10 га часнику цілком можна обробляти вручну, а от якщо площі більші, то без механізації певних процесів не обійтись. На 1 га насаджень потрібно витратити близько 150 тис. гривень. Ціна на садивний матеріал у 2016 р. коливалася від 70 до 100 грн/кг. На 1 га його йде близько тонни. Тобто лише на нього доведеться витратити щонайменше 70 тис. грн [4].

Висновки. Часник на сьогодні є продуктом, який має високий попит практично в усіх країнах і на світовому ринку. В Україні цю культуру вирощують на відносно великих площах, але з низькою урожайністю, якщо порівнювати її з урожайністю в інших країнах. Ситуація в агробізнесі і сільському господарстві України дає підстави говорити про те, що тут часник має перспективи як високоефективна нішева культура, яка може на порівняно невеликих площах забезпечити високий рівень виходу прибутку з 1 га посадки, тому особливу атракційність часник власне як нішева культура має для невеликих фермерських господарств, які на сьогодні не мають змоги конкурувати в агробізнесі з великими агрохолдингами у вирощуванні традиційно експортоорієнтованих культур, але завдяки своїм особливостям цілком реально можуть займатися розвитком подібних до «часникових» нішевих галузей сільського господарства.

Слід мати на увазі, що труднощі у вирощуванні часнику пов'язані з технологічними особливостями, оскільки на 1 га потрібно висадити близько 1–1,5 т зубків, що може становити 30 і більше відсотків урожаю. Тому краще мати справу з високоврожайними сортами і намагатися реалізувати їхні потенційні можливості по максимуму, що забезпечить і відповідну високу ефективність цієї галузі. Цьому може сприяти також розвиток відповідної бази для тривалого зберігання часнику, його передпродажної підготовки та розвитку

кооперації між виробниками у сферах матеріально-технічного постачання та збуту продукції.

Світовий досвід вирощування часнику переконливо засвідчує його високу потенційну ефективність, яка особливо реалізується у здійсненні експорту продукції. Традиційним лідером у світовому експорті часнику є Китай, хоча внаслідок дії певних ринкових чинників через низьку харчову якість китайського продукту за останні роки позиції цього експортера дещо послабилися, що дало змогу підвищити експортну активність таких країн, як Індія, Іспанія, США, Єгипет, Нігерія, Південно-Африканська Республіка. Є певні, хоча й незначні, зрушення в експортній діяльності з цією культурою з боку України. Досвід країн світу, які досягли значних успіхів у розвитку часниківництва та експорті його продукції, є цінним для українських виробників, оскільки серед основних недоліків, що стримують розвиток галузі, – брак необхідного досвіду у досягненні високих результатів та одержанні якісної продукції, котра б відповідала вимогам на світовому ринку.

Бібліографічний список

1. Виважені рішення та вивчення ринку приведуть до мільйона з гектару: підсумки конференції. 2017. URL: <https://uhbdp.org/ua/1191-vivazheni-rishennya-ta-vivchennya-rinku-privedut-do-miljona-z-gektaru-pidsumki-konferentsiji> (дата звернення: 27.02.2018).
2. Виробники часнику змушені вчитися на власних помилках – думка. 2017. URL: <https://kurkul.com/news/10032-virobniki-chasniku-zmusheni-vchitisya-na-vlasnih-pomilkah-dumka> (дата звернення: 27.02.2018).
3. Глотова І. 2017. ТОП-5 агрорекордсменів: які культури стали раптово популярними у виробників. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/top-5-agrorekordsmeniv-aki-kulturi-stali-raptovo-popularnimi-u-virobnikiv> (дата звернення: 28.02.2018).
4. Марченко А. Вирощування часнику: На форумі часниківників визначили перспективи й проблеми галузі. URL: <https://kurkul.com/news/9370-na-forumi-chasnikivnikiv-viznachili-perspektivi-y-problemi-galuzi> (дата звернення: 26.02.2018).
5. Марченко А. Огляд світового ринку часнику за 2016 рік. URL: <http://www.ukrup.com.ua/uk/oglyad-svitovogo-rinku-chasniku-za-2016-rik/> (дата звернення: 28.02.2018).
6. Морозова Г. Маючи 6 т/га товарного часнику, ви ніколи не будете збитковими. URL: <https://kurkul.com/interview/203-ganna-morozova-mayuchi-6-t-ga-tovarnogo-chasniku-vi-nikoli-ne-budete-zbitkovimi> (дата звернення: 25.02.2018).
7. На форумі часниківників визначили перспективи й проблеми галузі. 2017. URL: <https://kurkul.com/news/9370-na-forumi-chasnikivnikiv-viznachili-perspektivi-y-problemi-galuzi> (дата звернення: 27.02.2018).

8. Площі під часником в Україні зросли до 1000 га, але урожайність лишається невисокою. 2017. URL: <https://superagronom.com/news/1246-ploschi-pid-chasnikom-v-ukrayini-zrosli-do-1000-ga-ale-uroжайnist-lishayetsya-nevisokoю> (дата звернення: 27.02.2018).

9. Справа на зубок: як часник може стати основним бізнесом для дрібних господарств. 2017. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/sprava-na-zubok-ak-casnik-moze-stati-osnovnim-biznesom-dla-dribnih-gospodarstv> (дата звернення: 28.02.2018).

10. Українські фермери збільшують посіви часнику. 2017. URL: <http://agronews.ua/node/88370> (дата звернення: 27.02.2018).

11. Чому часник в Україні такий дорогий? 2017. URL: <http://newssky.com.ua/chomu-chasnik-v-ukrayini-takiy-dorogiy/> (дата звернення: 28.02.2018).

12. Garlic, production quantity (tons) – for all countries. 2017. URL: <http://www.factfish.com/statistic/garlic%2C%20production%20quantity> (last accessed: 29.02.2018).

13. Workman D. 2017. Top Garlic Exports by Country. URL: <http://www.worldstopexports.com/top-garlic-exports-by-country/> (Last accessed: 26.02.2018).

14. URL: <http://www.factfish.com/statistic/garlic%2C%20production%20quantity> (дата звернення: 27.02.2018).

Черевко І.

НИШЕВІ КУЛЬТУРИ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У ЧАСНИКІВНИЦТВІ

Нишевий напрям сільського господарства і відповідно аграрного бізнесу в Україні ще практично зароджується, тому не має відповідного наукового супроводу, а виробникам нішевої продукції реально бракує практики, що формує широке поле для проведення ґрунтовних досліджень стосовно систематизації існуючої інформації та узагальнення відповідного зарубіжного досвіду.

Часник на сьогодні є продуктом, який має високий попит практично в усіх країнах і на світовому ринку. В Україні часник вирощують на відносно великих площах, але з низькою урожайністю, якщо порівнювати з урожайністю в інших країнах. Ситуація в агробізнесі і сільському господарстві України дає підстави говорити про те, що тут часник має перспективи як високоефективна нішева культура, яка може на порівняно невеликих площах забезпечити високий рівень виходу прибутку з 1 га посадки, тому особливу атракційність часник власне як нішева культура має для невеликих фермерських господарств, котрі не мають змоги конкурувати в агробізнесі з великими агрохолдингами у вирощуванні традиційно експорто-орієнтованих культур, але завдяки своїм особливостям цілком реально можуть займатися розвитком подібних до «часникових» нішевих галузей сільського господарства.

Слід мати на увазі, що труднощі у вирощуванні часнику пов'язані з технологічними особливостями його вирощування, оскільки на 1 га часнику потрібно посадити близько 1–1,5 т зубків, що може становити 30 % і більше урожаю. Тому краще мати справу з високоврожайними сортами і намагатися реалізувати їхні потенційні можливості по максимуму, що забезпечить і відповідну високу ефективність галузі. Цьому може сприяти також розвиток відповідної бази для тривалого зберігання часнику, його передпродажної підготовки та розвитку кооперації між виробниками у сферах матеріально-технічного постачання та збуту продукції.

Світовий досвід вирощування часнику переконливо засвідчує його високу потенційну ефективність, яка особливо реалізується у здійсненні експорту продукції. Традиційним лідером у світовому експорті часнику є Китай, хоча внаслідок дії певних ринкових чинників через низьку харчову якість китайського продукту за останні роки його позиції дещо послабилися, що дало змогу підвищити експортну активність таких країн, як Індія, Іспанія, США, Єгипет, Нігерія, Південно-Африканська Республіка. Є певні, хоча й незначні, зрушення в експортній діяльності у сфері часнику з боку України.

Ключові слова: нішеві культури, дрібні виробники, часниківництво, зарубіжний досвід, ефективність.

Cherevko I.

NICHE CULTURES: EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN GARLIC GROWING

The niche direction of agriculture and, accordingly, agrarian business, yet almost only emerges in Ukraine, therefore, it does not have the appropriate scientific support of an economic nature, and producers of niche products actually lack the practice, that forms a broad field for conducting thorough scientific research in order to at least systematize the existing information and to study and generalize relevant foreign experience.

Garlic today is a product that has high demand in almost all countries and in the world market. In Ukraine, garlic is currently grown in relatively large areas, but with a low yield, if compared with the yield of garlic in other countries. The situation in agribusiness and agriculture in Ukraine gives grounds to say, that garlic here has prospects as a highly effective niche crop, that is capable of providing a high level of yield per hectare for relatively small areas, so the special attractiveness of the garlic itself, as a niche culture, is for small farms, that today do not have the opportunity to compete in agribusiness with large agriholdings in the cultivation of traditionally export-oriented

crops, but thanks to its peculiarities it is quite possible for them to develop some similar to "garlic" niche branches of agriculture.

It should be borne in mind, that the difficulties in garlic growing exist due to the technological features of its cultivation, since it is necessary to plant it at around 1–1,5 tons/ha, what can make to 30 and more percent of the yield. Therefore, it is better to deal with high-yielding varieties and try to realize their potential at the maximum, what will ensure the corresponding high efficiency of this branch. The development of a suitable base for long-term storage of garlic, its pre-sale preparation and development of cooperation between manufacturers in the areas of material and technical supply and marketing of products can also contribute to this.

The world experience in garlic growing convincingly confirms its high potential efficiency, which is especially realized in the export of products of its cultivation. China is the traditional leader in world-wide export of garlic, however due to certain market factors through the poor quality of the Chinese product, its positions have somewhat weakened in recent years, which has made it possible to increase the export activity of countries such as India, Spain, USA, Egypt, Nigeria, South-African Republic, there are certain, albeit insignificant, shifts in Ukraine's export of garlic products.

Key words: niche cultures, small producers, garlic growing, foreign experience, efficiency.

Стаття надійшла 05.03.2018.